

МИЛЕ КОРУБИН И СЕКУЛ КРУМОВ: ДВЕ РЕВОЛЮЦИОННИ ПРИСЪСТВИЯ В ИЗКУСТВОТО НА БАЛКАНИТЕ

Нина Христова

Истината, съдържаща се във фактите, има кратък живот. Ще си позволя да цитирам Джузепе Томази ди Лампедуза:

“... фактът е станал преди пет минути и истината в него вече е изчезнала, маскирана, разхубавена, преобразена, смазана, унищожена от въображението и от интересите. Срамът, страхът, великодушието, враждебността, опортюнизмът, милостта, всичките страсти, както добрите, така и лошите, се нахвърлят върху факта и го разкъсват на парчета; за късо време той е изчезнал.”¹

Такава е съдбата на повечето факти. И особено на фактите в повечето революционни събития. И бих искала да изнеса сведения - не ги наричам *факти*, защото времето вече се е нахвърлило върху тях – за две революционни присъствия в изкуството на Балканите: Секул Крумов (България) и Миле Корубин (Македония). Те отскоро са покойници и ситуацията, в която живеем бързо ги отдалечава назад в миналото.

И двамата, българският скулптор Секул Крумов (починал 2003 г.) и македонският живописец Миле Корубин (починал 2000 г.) са родени през 1922 година. Единият – в село Витановци, Пернишко, а другия – в Прилеп. И двамата се увличат от левите идеи, търсят промяна в обществения ред чрез революция, заради което едва двадесетгодишни получават санкции от законите на самосъхраняващото се общество.

Съдбата ги събира през есенните месеци на 1943 г. в концлагера в Свети Врач (дн. Сандански).

В концлагера офицер Кацарски, ценител на изкуствата, казва пред строените лагеристи: “Който може да свири и да рисува, да излезе напред!” Секул и Миле не знаят защо, но и двамата вече са се посветили на изкуствата и с достойнство излизат напред. А просветеният офицер е желал да развива художествена дейност в лагера. Била образувана духовна музика. Миле и Секул рисували с предоставените им материали, правели украса на лагера и изготвяли красиви надписи.²

---

¹ Джузепе Томази ди Лампедуза. Гепардът, с. 1969, стр. 248

² Художничката Румяна Секулова, чиито спомени записах малко след смъртта на баща ѝ Секул Крумов, разказва следното: Баща ми излиза напред и Миле и той излязал напред и още един темен приятел Живко Шарланджиев, българин, който беше оперен певец, с хубав теноров глас... И ги организирал (този офицер) в духовна музика на самия концлагер. Баща ми пише табелите “Св. Врач” и т. н., имаме и снимка. Започва тази младежка дружба, основана на общи идеи, един и същи мироглед. Офицерът се казваше Кацаров и баща ми изпитваше добри чувства към него, винаги е казвал, че той е много културен, интелигентен човек. Не е бил никога груб с тях. Той много обичал музиката, бил е там подпоручик, не е бил старши, но не ги е биел или псувал, както имало други.

След септември 1944 г. двамата излизат от концлагера и всеки поема своя път. На първо време - в художественото образование. Секул Крумов ведната постъпва в Художествената академия в София в класа по скулптура на проф. Иван Фунев, а Миле учи живопис в Художествената академия в Белград.

През 1949 г. изпращат Секул Крумов в Карара, Италия, за да специализира обработка на мрамор и мраморни техники при проф. Данте Изопи. Осем месеца изучава вековните традиции на мраморните техники в Италия, влюбва се завинаги в италианското изкуство, но когато се връща в България, се придържа към други материали и други техники, предпочитайки най-вече бронза. Бронзът му позволява да изяви повишена емоционалност в образите, да постигне драматичност на движенията в човешките фигури. През 50-те и 60-те години скулптурът създава произведения в различни жанрове: портрети, многофигурни композиции, монументални паметници, голо тяло. Наблюдението над природата е изходното начало за творчеството му и стилът му се модифицира в онова, което наричаме обобщено днес социалистически реализъм. Румяна Секулова разказва: “Методът на социалистическия реализъм тогава върлуваше, като начин, метод, стил на работа. Някои художници като баща ми бяха верни на този метод, верни откъм изразните средства и най-вече на идеята да изобразят човека, защото социалистическият реализъм с това се занимаваше: изобразяване реалистично на човека с неговите проблеми, с неговата социална значимост, връзката на индивида с колектива... Докато абстракционизмът, който властваше през 60-те и 70-те години в Париж като столица на авангарда и в Америка след втората световна война, беше привлекателен за Миле Корубин като художник. Той прие този стил, тези нови форми и започна да експериментира с тях в своята кавалетна живопис. Но въпреки това артистът Корубин остана верен на любовта си към човека. Така, както баща ми изобразяваше хората, неговите най-близки другари – “Партизани”, “След боя”. В творбите му има чисто човешки моменти – прощаване на партизанина с детето му (това е композицията “Към балкана”). “След боя” – мъж, свалил каската си и държи пушката на убития си другар, отдавайки му последна почит. Тези атрибути на партизанин, на партизанка или ятачка, са атрибути на времето, но те, композициите рисуват човека с неговата тъга, скръб, жал, мъка. Хората, които избираше като типаж, това бяха характерни физиономии на работник, партизанин, селянин, миньор. Един портрет на вуйчо ми, който млад почина, е обобщен образ на работник. Вуйчо ми работеше като техник в металургичния комбинат в Перник. От конкретния образ, който познаваше, баща ми направи обобщен образ на работник. Той търсеше социалното в индивидуалната характеристика на тези които изобразява и неговите образи са били винаги образи на хора, които са му близки по среда. Никога той не е изобразил някаква лигава композиция или нещо преходно, импресия в някой портретуван. Винаги се е захващал с такива теми – героизма, човека с дълбокото страдание, което носи в себе си. Той считаше, че в екстремни моменти си проличава човека, неговите страсти, идеи и героизъм, с положителните и отрицателните страни. И затова като форма на изобразяване, подходяща за скулптурата, той прие реализма с неговата фигуративност. Той не приемаше абстракцията с игнорирането на обекта на изобразяване и неговата индивидуалност. Баща ми си запази виждането за живота, миогледа за нещата от живота и чрез тези реалистични средства се стремеше да го изобрази.”

Произведенията на Секул Крумов се отличават с индивидуален стил, който се извява дори в руслото на цялото стилово направление на

социалитическия реализъм от тези години. Показателна е неговата статуя “Стрелец”. Несъмнено, в нея доминира едно естетическо търсене, но фигурата и лицето на младия мъж с лък, макар и стилизирани, носят характеристики, близки до физическата красота и духа на българския селянин. Подобно на Донатело, който в дървеното разпятие за църквата “Санта Кроче” във Флоренция разпъва на кръста не Христос, а селянин³, Секул Крумов слага лъка в ръцете на млад селянин. Дори да не беше изявена принадлежността му към революционните идеи за промяна в обществото, дори и да не бе се случило да бъде в концлагери и да преживее триумфа на победата на своите леви идеи, Секул Крумов пак щеше да създава своите работници с каскети и селяни, така както прави учителят му Иван Фунев през 30-те години. “Този усет към същността и характера на обикновения човек, неговата физическа красота и морална сила, беше предаден и после развит в творчеството на баща ми. А той от своя страна в своята дълга преподавателска дейност като професор в Художествената академия в София, също така чувстваше нужда да акцентира върху това, да подкрепи творческите заложби на младите скулптори от неговите курсове... Докато абстракционизмът, който властваше през 60-те и 70-те години в Париж като столица на авангарда и в Америка след втората световна война, беше привлекателен за Миле Корубин като художник. Той прие този стил, тези нови форми и започна да експериментира с тях в своята кавалетна живопис. Но въпреки това артистът Корубин остана верен на любовта си към човека. Така, както баща ми изобразяваше хората, неговите най-близки другари. В творбите му има чисто човешки моменти: прощаване на партизанина с детето му, това е композицията “Към балкана”; “След боя” – мъж, свалил каскета си, държи пушката на убития си другар, отдавайки му последна почит. Тези атрибути и образи на партизанин, на партизанка или ятачка, са свойствени на времето, но композициите рисуват човека с неговата тъга, скръб, жал, мъка. Хората, които избираше, бяха характерни физиономии на работник, партизанин, селянин, миньор. Един портрет на вуйчо ми, който млад почина, е обобщен образ на работник. Вуйчо ми работеше като техник в металургичния комбинат в Перник. От конкретния образ, който познаваше, баща ми направи обобщен образ на работник. Той търсеше социалното в индивидуалната характеристика на тези които изобразява и неговите образи са били винаги образи на хора, които са му близки по среда. Никога той не е изобразил някаква лигава композиция или нещо преходно, импресия в някой портретуван. Винаги се е захващал с такива теми – героизма, човека с дълбокото страдание, което носи в себе си. Той считаше, че в екстремни моменти си проличава човека, неговите страсти, идеи и героизъм, с положителните и отрицателните страни. И затова като форма на изобразяване, подходяща за скулптурата, той прие реализма с неговата фигуративност. Той не приемаше абстракцията с игнорирането на обекта на изобразяване и неговата индивидуалност. Баща ми си запази виждането за живота, мирогледа за нещата от живота и чрез тези реалистични средства се стремеше да го изобрази. Но това не значеше, че той отрича модернизма. Той приемаше тезите на Миле Корубин. По това време бяха много чести контактите между тях. Миле Корубин със семейството си идваше често при нас и разговорите, които водеха за реализма в изкуството бяха отражение на тогавашните европейски възгледи за този метод на изображение в изкуството.

---

³ Джорджо Вазари разказва, че Брунелески, близък приятел на Донатело, като разгледал разпятието, казал: “Ти си качил на кръста не деликатното тяло на Христос, а един селянин.”

Това бяха много интересни вечери на разговори, спорове, но те двамата никога не бяха крайни в отричане на позицията на другия. Просто двама художници с едно и също житейско верую, с един и същи мироглед, с една и съща младежка съдба, с един и същ произход се развиват съобразно темперамента си по различен начин. Единият в живописата, другия в скулптурата... Освен това, общото между двамата бе, че бяха педагози. Толерантността им като артисти, изповядващи различни методи на работа в два вида на изкуството, живописата и скулптурата, им позволи да предадат всичко това и на младите художници, които се учеха от тях. Умееха да предадат от една страна житейското си кредо, осъществено чрез собствения опит, от друга страна – мирогледа в изкуството.”

Миле Корубин се налага като живописец в края на 50-те години. След завършването на академичното си образование рисува картини в традициите на импресионизма. През 1963 – 1964 г. живее в Париж и чувства нужда от революционна промяна в творчеството си. Експериментира в различни посоки, търсейки един модерен индивидуален стил в живописата си. Убеден е, че модерната живопис не може да върви по пътя на натурализма, а се нуждае от ново формообразуване по рационален път. Професор и директор на училището за изкуства в Скопие, Миле Корубин също като Секул Крумов отделя много сили и време на художествената педагогика. И двамата се налагат като водещи имена в изкуството, срещат се често (в повечето случаи в България, където Миле гостува със семейството си). Корубин апелира към авангардност в художественото мислене на съвременния артист, Крумов държи на позициите на реализма, постигнат със сериозен професионализъм. Спорят за ценностите в изкуството, съзнавайки различията, но с уважение към възгледите на другия. Съдбата им отрежда да срещнат и офицера от лагера Св. Врач: оказва се, че той е съсед на Секул Крумов в Бояна, където през 60-те години са ателиетата на Иван Фунев и Секул Крумов.

Още през петдесетте години Секул Крумов създава скулптурни композиции–гротески, в които драматичното начало се излива в сатирично (“Полицаи след акция”). Четиридесет години по-късно отново създава серия пластики-гротески и този път това са образи на политици и събития след 1989 г., тези същите, които бързо се сменяха и сега дори не помним имената и реда им. През деветдесетте години Секул Крумов не изменя на себе си. Запазва привързаността си към левите идеи, и понеже те се оттеглят от официалния свят на политиката на културата, той, бивш ректор на Художествената академия и народен представител, се връща да живее в родното си село Витановци. Пресъздава образите на своите съселяни от глина. Няма средства да ги отлее в бронз и повечето от тях се саморазрушават. Горд с това което е, не променя възгледите си.

Миле Корубин посреща разпадането на Югославия и общите катаклизми след 1990 г. на Балканите също като Секул Крумов, без да измени на себе си и горд с това, което е. За разлика от творчеството на Секул Крумов, което и през последните четиринадесет години от живота му остава класическо за него, Корубин продължава да експериментира, да бъде революционен по отношение на нещата около него. Картини от последните десет години на живота му са почти абстрактни, с безупречен, изискан баланс на петна, форми, цветове. В тях се появяват полутъмни слънца и фрагменти от светъл полумесец на мрачночерни фонове, които не се срещат в по-ранните етапи на творчеството му. На близките си приятели Миле казва: “Това е слъцето на ислямския фундаментализъм, който ще ни залее.”

Фактите на смъртта на двамата художници са скорошни. Миле Корубин умира през 2000 г., а Секул Крумов – през ноември 2003 г. В началото на жизнения си път те са революционери в младежките “версии” на поведение, за които има условия през 40-те години. В зрялата си младост имат съдбата на художници, удържали победа в изкуството и в социалната среда, наложили се като авторитети в културата на Балканите. През десетилетията на победната средна възраст като че ли взаимно се допълват – Секул Крумов е повече революционен в социалния път на човека, а Миле Корубин – в художествения. И двамата са свидетели на още едно голяма социална промяна, преживявайки краха на същото това общество, което е средата и изразът на младежките им победи в живота и изкуството.

Миле Корубин е определян от македонските художествени среди като революционер в живописата, който отрича конвенционалното изкуство. Секул Крумов остана на страната на социалната революция от 1944 г. дори когато демонтираха негови произведения в Перник заради политическия им и социален характер.

Творчеството и живота на тези двама художници занаяпред ще бъде оценявани с други критерии, отколкото досега. Заради приключването на жизнения им път, заради това, че истината има кратък живот и заради това, че интерпретациите на художествените приноси също участват в правенето на политически градежи, трайни или нетрайни. Най-вероятно е да се премълчи революционното им младежко минало, да се хипертрофира или демонизира революционното в изкуството им. Но дали революционното начало в изкуството е само в авангардните търсения на нови форми и изкази? Класическите форми на неизменна вярност към идеите, които поддържат един човешки живот днес са толкова далеч от покупко-продажбата на продукти, включително и на художествени, че може би в бъдещето именно на нея ще се гледа като на революционност. Премълчани или възвеличани, фактите от живота и творчеството на тези балкански художници са вече история.

Списък на приложените репродукции:

1. Секул Крумов. Към планината. 1958 г.
2. Секул Крумов. Полицаи след акция. 1956 г.
3. Миле Корубин. Къща. 1952 г.
4. Миле Корубин. Пейзаж от Париж. 1957 г.
5. Секул Крумов. Глава на работник. 1962 г.
6. Секул Крумов. Стрелец. 1965 г.
7. Секул Крумов. Глава на Иван Фунев. 1958 г.
8. Миле Корубин. Израел. 1993 г.
9. Миле Корубин. Светлината на сърпа. 1992 г.
10. Миле Корубин. Следи. 1990 г.

1.

2.

3.

4.

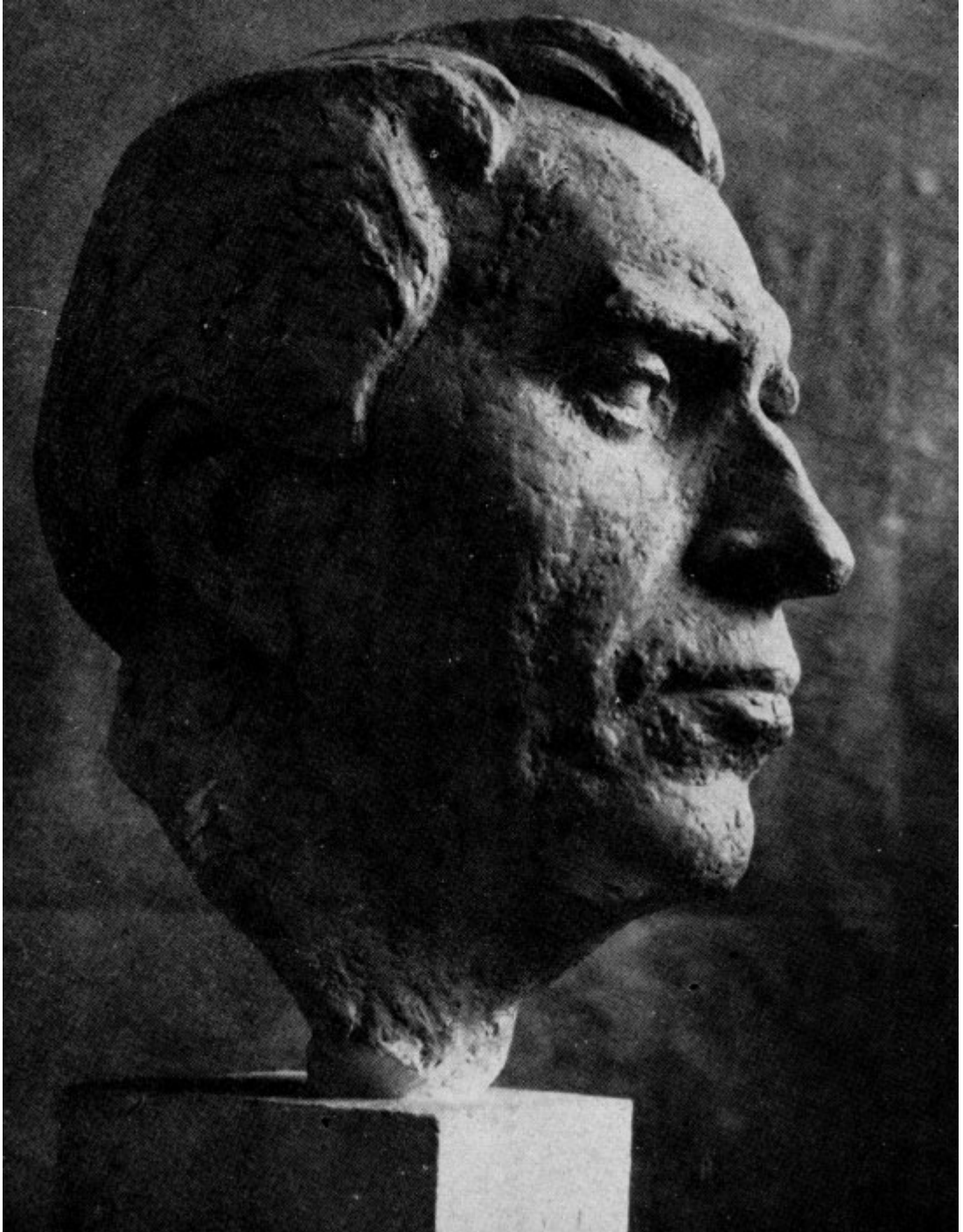
5.

6.

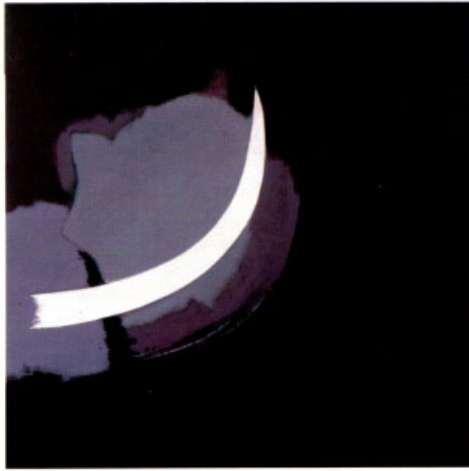
7.

8.

9.

10.